

**TYÖELÄMÄN TULEVAISUUDENNÄKymiÄ YHTENÄISTYVÄSSÄ JA
JAKAUTUVASSA MAAILMASSA**

Aila Wallin 2007

Parin viimeisen vuosikymmenen, tai suorastaan viimeisten kymmenen vuoden aikana on nähty, että tulevaisuuden ennustaminen on mitä vaikein tehtävä. Ihmiskunnalla on siihen kuitenkin aina ollut tarvetta ja halua, eikä into ole laantunut haasteistakaan huolimatta, päinvastoin. Se, mitä seuraavien kymmenen vuoden aikana tapahtuu, liittyy kuitenkin mitä todennäköisemmin kiihtyvään maapalloistumiseen l. globalisaatioon ja informaatioteknologian jatkuvaan kehittymiseen. Nämä, nykyihmisen mantrat, puolestaan kulkevat käsi kädessä, ja muuttavat niin sosiaalisia kuin taloudellisiakin rakenteita ja järjestelmiä, luoden sekä mahdollisuuksia, haasteita että uhkia. Työelämän ja koulutuksen agendalle ne tuovat mm. monikulttuurisuuskompetenssin ja uuslukutaidon l. digitaalisen lukutaidon käsitteet.

Tulevaisuusskenaarioita

Globalisaatio on synnyttänyt voimakkaan tarpeen yhdenmukaisuuteen ja antanut tietyille, usein länsimaisille arvoille, kasvualustan, jopa kyseenalaisella tavalla ja volyyymilla. Samalla se on kuitenkin lisännyt ja rikastanut myös vuoropuhelua länsimaiden ja erityisesti Aasian maiden välillä ja ravistellut monia rakenteita, traditioita ja myyttejä. Monet vannovat globalisaation nimiin ja näkevät sen tuovan lähestulkoon pelkästään oikeudenmukaisia ja positiivisia ratkaisuja sekä hyvinvointia ja loputtomia mahdollisuuksia ihmiskunnan käyttöön. (mm. Binde 2005; Somavia 2006; Utsumi 2005). Jotkut näkevät sen kapitalismin päätepysäkinä ja uskovat omalla tavallaan lopultakin toteutuvan jopa marxilaisen utopian yhtenäisestä ihmiskunnasta ja maailmankansalaisuudesta.

Tulevaisuus on joka tapauksessa älyllisesti avoimempi kuin koskaan. Yhteiskuntaa ja organisaatioita määrittävät käsitteet informaatio, oppiminen, verkostot, globalisaatio. Yritysten keskeisiksi kilpailutekijöiksi muodostuvat nopeus ja muutos- ja reagointikyky. Koulutus, liikkuvuus ja kilpailu työmarkkinoilla rakentavat uuden sosiaalisen statuksen ja merkittävyyden. Materia ei ole keskiössä, vaan jatkuva henkilökohtainen kehittyminen ja asioiden liikkeellä pitäminen. (Beck

2002; Binde 2005, 24-25; Hersh & Schmidt 2000; Toivonen 2004,105; Utsumi 2005)

Toisaalta tulevaisuuden tutkijoiden keskuudessa käydään keskustelua myös ennalta arvaamattomista käännteistä ja vastavoimista, joita globalisaation negatiiviset vaikutukset saattavat tuoda tullessaan. Tanskalaiset tutkijat Hersh ja Schmidt (2000) arvioivat jo vuosituhannen alussa, että globalisaatio tulee merkitsemään monia positiivisia ja yllättäviä muutoksia etenkin ns. kehitysmaissa, mutta samalla repivä ja ristiriitainen prosessi koko ihmiskunnalle. Saksalainen sosiologi Beck (2002), joka puhuu globalisaatiosta individualisaationa, näkee sen kapitalismina ilman luokkia, systeeminä, joka väistämättä jakaa ihmiset voittajiin ja häviäjiin. Beck puhuu mm. 'keskipäivän pimeydestä', jossa paha pukeutuu hyvän, vapauden ja tasa-arvon kaapuun. Globaali pääoma syrjäyttää entistä enemmän ihmisiä työelämästä ja työttömyys tulee olennaiseksi osaksi ihmisen työhistoriaa ja urakehitystä. Sosiaalinen epätasa-arvo ja köyhyys on väistämätön, xenofobia, levottomuudet ja väkivalta lisääntyvät. Jopa demokratian takaaminen on vaikeaa. Syntyy moderni barbarismi, jossa kansallisuuteen, sukupuoleen, vammaisuuteen, seksuaalisuuteen ym. liittyvät konfliktit ja diskriminaatio on pysyvä ilmiö. Maailma on epävakampi kuin koskaan. Piirteitä mm. etnisyyden uudesta kukoistuksesta ja uskonnollisesta liikehdinnästä on jo nyt nähtävissä

Globalisaatio vaikuttaa myös työelämään, työmarkkinoihin, koulutusjärjestelmiin ja sen sisältöihin. Vaikuttaa siltä, että tarve sekä yksilöllisiin että yhteisöllisiin ratkaisuihin lisääntyy. Luovuus, innovaatiot ja aineeton verkostotalous edellyttävät uudenlaista ajattelua ja uusia taitoja läpi organisaatioiden – uudenlaisen koulutusjohtamis- , jopa ihmiskäsityksen. Koulutus on kautta historian ollut sosiaalista tasa-arvoa lisäävä elementti. Tiede ja koulutus voivat edelleenkin olla yksi keino vähentää globalisaation riskejä, niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Innovaatiot käyttäytymistieteissä, poikkitieteellisyys ja kielen valta on käytettävää toivon ja optimismin välittäjänä. Teknologia on valjastettava myös koulutuksen käyttöön. (Apfelthaler & Hansen & Ong & Tapachai 2006; Beck 2002)

Taloudelliset muutokset aiheuttavat aina myös sosiaalista liikettä. Globalisaation vaikutuksia koulutukseen ja sosiaalisiin muutoksiin tarkastelee mm. Perrons (2005). Hänen puheenvuoronsa ei ehkä ole suorastaan globalisaatiota vastustava, mutta hyvin kriittinen. Hänen näkökulmastaan (emt., 319) maapalloistumisen eduista toki pidetään ääntä, mutta vähemmän sen mukanaan tulevista ongelmista. Vaikka teknologian ansiot ja edistysaskeleet ovat kiistattomat, vain vähän edistystä on tapahtunut humanitaarisesti; nälän, köyhyyden, peruskoulutuksen puutteen, sukupuolten välisen epätasa-arvon ja AIDS:in poistamiseksi. Perrons (emt., 165-166) arvelee lähitulevaisuuden olevan uhkien ja mahdollisuuksien sekoitus – sekä riskit että potentiaali kasvaa. Ennen muuta maailma polarisoituu ja epätasa-arvoistuu entisestään.

Mielenkiintoinen katsaus Global Trends 2015 (2000) on yhdysvaltalaisen National Intelligence Council (NIC):n laatima eri alojen asiantuntijoiden useamman vuoden työn tulos. Siinä luodaan suuntaviivoja tulevien kymmenen vuoden kehitykselle eri näkökulmista ja lopuksi neljä hyvinkin erilaista vaihtoehtoa yleisellä tasolla niiden toteutumiselle. Jos yksi ei toteudu, on todennäköistä, että toinen toteutuu. Maailmantalous saattaa organisoitua yhtenäiseksi, mutta saattaa myös syntyä entistä kiivaampaa alueellista kilpailua esim. Euroopan maiden, Aasian ja Pohjois-Amerikan maiden kesken. Tätä pakkaa hämmentää vielä mm. Intian, Kiinan, Pohjois-Afrikan ja joidenkin arabimaiden arvaamaton kasvu. Tieteellä ja teknologialla tulee olemaan vahva ote, mutta mitä vaikuttaakaan uskonto? Ilmastonmuutos yhtäältä veden puutteena ja toisaalta merenpinnan nousemisesta seuraavien ns. ympäristöpakolaisten virtana sekä esimerkiksi AIDS:in leviäminen lyövät korvalle tieteen ylivaltaa. Yksi ehkä haitallisimmista globalisaation haittavaikutuksista on kansainvälinen terrorismi, joka tulee varjostamaan yhteistä tulevaisuuttamme kaikkialla maapallolla voimakkaasti. Raportin mukaan valtiot, joissa on mm. etnisiä tai uskonnollisia jännitteitä sekä heikko talous, ovat sille oiva kasvualusta. Terrorismi vaikuttaa ei vain valtioiden välisiin ja sisäisiin rakenteisiin ja käytäntöihin, myös tavallisen kansalaisen elämään. Ajankohtainen esimerkki on lentoyhtiöiden hiljattain tiukentamat turvamääräykset käsimatkatavaroiden sisällöstä, jotka ovat hankaloittaneet paljon matkustavien (esim. EU-poliitikkojen ja

liikemiesten) arkea siinä määrin, että on syntynyt tilannetta mainiosti kuvaava, joskin eettisesti ehkä hieman kyseenalainen ja sarkastinen slogan 'nyt kumarretaan Mekkaan päin'.

Em. raportti, joka luonnollisesti on kulttuurisidonnainen mutta epäilemättä myös varsin perusteltu, näkee Yhdysvaltojen aseman 'maailmanpoliisina' vain kasvavan entuudestaan. Tällä on tietysti paitsi poliittisia ja taloudellisia, myös kulttuurisia vaikutuksia – maailma amerikkalaistuu ja kapitalistisoituu, ruokakulttuurista sosiaalisiin turvajärjestelmiin. Negatiivisimmillaan ihmiskunta ei pysty hyötymään globalisaation suomista mahdollisuuksista eikä kehittämään yhteistyötä merkittävässä määrin. (Global Trends 2015).

On todennäköistä, että em. skenaarioiden pääsuuntaviivat toteutuvat; jollakin tasolla tapahtuu yhdentymistä, toisella jakautumista. Tämän tiedostaminen mahdollistaa ja suorastaan edellyttää kehittämään erityisesti koulutusta torjumaan haittoja ja hyödyntämään etuja.

Uuslukutaito ja digitaalinen vedenjakaja

Ennen vanhaan vanhemmilta kysyttiin, minkä ikäisenä heidän lapsensa oppi lukemaan. Nyt kysytään, minkä ikäisenä hän oppi käyttämään tietokonetta. On kyse uuslukutaidosta, digitaalisesta osaamisesta. Varis (2005,7) puhuu kolmannesta opetusteknologisesta murroksesta sitten foneettisten merkkien ja kirjapainotaidon keksimisen. Ei ole mikään vitsi, vaan todellista arkipäivää, että oman sukupolveni ihmiset tarvitsevat teini- ja kouluikäiset lapsensa apuun informaatioteknologian ihmeissä ja ongelmissa. Tietotekniikkaa opiskelevat oppilaat valittavat jo alaluokilla, puhumattakaan ylemmistä, että he joutuvat opastamaan opettajiaan. Tämä kaikki kertoo valtavasta murroksesta, joka on tapahtunut oppimisen ja tiedonhankinnan ja -hallinnan alueella etenkin viimeisten 10-15 vuoden aikana. Kehitys näkyy jo nyt luonnollisesti myös työelämässä, mutta tulee vaikuttamaan siihen vielä enemmiän, kun 1990-luvun ja uuden vuosituhatosen sukupolvi siirtyy ansaitsemaan elantonsa ja rakentamaan yhteiskuntaa.

Ilman haasteita ja ristiriitoja ei tämäkään murros kuitenkaan tapahdu. Kommunikointi ja tiedonsiirto verkossa nostaa esiin monia eettisiä kysymyksiä ja arvovalintoja. Jopa ihmisyyden olemus on koetuksella, monista muista arvoista puhumattakaan. Digitaalinen vedenjakaja – käsitteen (Wikipedia) loi amerikkalainen Larry Irving 1990-luvun puolivälissä tarkoittamaan niitä haitallisia ilmiöitä ja prosesseja joita maailmassa syntyy valtaisan ICT –teknologian kehityksen myötä. Se jakaa kansakunnat keskenään erilaiseen asemaan sosiaalisesti ja taloudellisesti sekä ihmiset kansakunnan sisällä. Ne, joilla on pääsy tietoverkkoihin hyötyvät kehityksestä, mutta ne joilla pääsyä ei ole, tai ovat tilapäisten yhteyksien varassa, ovat entistä enemmän 'ulkopuolisia' ja jäävät myös uuslukutaidoltaan kehittymättä alkeita pidemmälle. Juopa köyhien ja kehittyneiden maiden välillä syvenee ja ulottuu niin talouteen, työmarkkinoihin kuin koulutukseenkin. Ja kansakuntien sisällä jakoa tapahtuu kielitaidon (englanti) sukupuolen, terveydentilan yms. perusteella. Pelkästään tämä kahteen leiriin jakautuminen ei riitä, vaan kehityksen haittapuolia ovat myös esim. tehottomat laitteet, huonolaatuiset tai ylettömän kalliit liittymät jne. Lisäksi teollistuneet maat tulevat entistä riippuvaisemmiksi digitaalisesta teknologiasta niin demokratia- kuin taloudellisissa prosesseissaan ja siten haavoittuvimmiksi.

Intia on hyvä esimerkki, johon sain tutustua äskettäisen tehdyllä tutustumismatkalla. Kansainvälisesti se on nopeasti noussut ICT –markkinoiden kärkeen. Potentiaalia olisi ollut jo ennenkin, mutta yhteiskunta on tietoisesti halunnut sivuuttaa teknologiakehityksen ja pysyä ulkopuolisille vaikutteille mahdollisimman immuunina. Nyt kuitenkin ovet ovat avautuneet myös teknologiamaailmaan ja kasvu on ollut sekä määrällisesti että laadullisesti niin huomattava, että se näkyy ja vaikuttaa koko maailmantalouden kehitykseen. Kansallisella tasolla kehityksen tiellä on kuitenkin myös kompastuskiviä. Kulttuuri, tottumukset, byrokratia ja korruptio estävät kuitenkin monien hyvien ideoiden ja infrastruktuurin nopean kehittymisen, vaikka kapasiteettia olisikin. Sosiaaliset muutokset tapahtuvat hyvin, hyvin hitaasti. Teknologia on väärissä tai mielivaltaisissa käsissä myös tuhoava vallankäytön väline; terrorismi luonnollisesti tästä vaikuttavin esimerkki. Muitakin

on; mm. Etiopiassa ja Kiinassa hallitus rajoittaa kansalaistensa telekommunikaatioteknologian käyttöä.

Mikäli tulevaisuudessa entistä suurempi osa palveluista tuotetaan sähköisesti, on taloudellisen ja sosiaalisen tasa-arvon saavuttamiseksi ponnisteltava kaventamalla digitaalista juopaa. Koulutus ja ICT kulkevat käsi kädessä sosiaalisen liikkuvuuden lisäämiseksi, demokraattisen osallistumisen aktivoimiseksi, ja taloudellisen kasvun ja kilpailukyvyn turvaamiseksi.

Yksi tällainen uuden vuosituhanen ja uuden osaamisen väline, on kunnianhimoinen koulutushanke Global University System (GUS), jossa mm. Tampereen yliopisto ja professorit Tapio Varis ja Takeshi Utsumi ovat olleet aloitteellisia. Hankkeen tavoitteena ei ole vain kuroa umpeen digitaalista juopaa sekä luoda mahdollisuuksia ja teknologista infrastruktuuria elinikäistä oppimista, tutkimusta ja innovaatioita varten, vaan myös ymmärryksen lisääntymistä, hyvinvointia ja rauhaa. Taustalla on ajatus siitä, että kuten koulutusta yleensäkin on jo pitkään pidetty ratkaisuna useimpiin ihmiskunnan ongelmiin, mahdollistaa informaatioteknologia ja internet nyt sen erityisesti ja radikaalisti. 'Jaetun oppimisen' kulttuurissa jokainen osallistuja on osa kollektiivista ymmärrystä. Käytännön pyrkimyksenä on kehittää maailmanlaajuinen langaton oppimisympäristö, jossa opiskelija voi valita koulutusohjelmia ja kursseja sekä suorittaa tutkintoja missä tahansa mukana olevassa oppilaitoksessa. Hanke on parhaillaan käynnistymässä monissa Afrikan ja Aasian kehittyttömimmissä maissa. (Utsumi 2005; Varis & Utsumi & Klemm 2003).

Samankaltaisia hankkeita on myös muualla; tutustuin itse Australiassa jo toteutuneeseen Master of Adult Education and Global Change -tutkintoon, joka oli Sydneyn teknologiayliopiston (UTS), Linköpingin, Western Capen ja Brittiläisen Kolumbian yliopistojen yhteisprojekti ja jonka saattoi suorittaa lähes kokonaan verkossa. Ihan ongelmitta koulutuksen toteutus ei ole sujunut, mutta ne voitaneen katsoa lastentaudeiksi, koska itse idea on mitä oivallisinkin. Kulttuurierojen ja

erilaisten oppimistyylien yhteensovittaminen on suuri haaste, tietysti teknologian toimivuuden lisäksi.

ICT muuttaa myös työelämää käytännössä ainakin kolmella tavalla; operationaalisesti se edesauttaa monien tehtävien toimeenpanossa, se helpottaa (josta tosin on myös olemassa vasta-argumentteja) kommunikaatiota ja mahdollistaa verkostojen käytön sekä nopeuttaa liike-elämän ja teollisuuden prosesseja. Se muuttaa myös organisaation toimintaa ja johtajuutta; on tarjottava oikeat laitteet ja ohjelmat, motivoitava ja koulutettava ihmiset käyttämään ja pidettävä huolta että tekniikka on kunnossa. Haaste on löytää juuri omaa toimintaa ja prosesseja varten tarvittava teknologia, ei vain konsulttien tai messuesitysten perusteella valittuja. Myös jatkuvan muutoksen ja kehityksen vastustusta työyhteisön sisällä pitää osata käsitellä. Teknologia pitäisi oppia näkemään osana organisaation jatkuvaa muutosta, ei vain projekteina. (McAfee 2006). Se on edelleenkin hyvä renki, mutta huono isäntä.

Monikulttuurinen ja innovatiivinen työelämä – ja koulutus

Työelämä, joka määrittää pitkälti myös koulutuksen tavoitteet, muuttuu entistä monikulttuurisemmaksi sekä paikallisella että kansainvälisellä tasolla. Maailma pienenee kun työvoima liikkuu kansallisten rajojen yli ja tietoverkot mahdollistavat yhteydenpidon reaaliajassa. Kulttuurienväliselle osaamiselle I. kompetenssille on siis entistä enemmän kiinnostusta myös työmarkkinoilla, politiikan ja muun yhteiskunnallisen toiminnan piirissä. Kansainvälistyminen luo luultavasti myös uusia, osin yhteneväisiä kommunikaatio- ja toimintamalleja, jotka eivät ole kansalliseen kulttuuriin sidoksissa. Monikulttuurisuus luo uusia haasteita suomalaisessa yhteiskunnassa ja organisaatioissa niin ulkomaille lähteille työntekijöille kuin tänne saapuville ekspateille ja maahanmuuttajille. Yritykset sekä kansainvälistyvät että käyttävät kansainvälisiä asiantuntijapalveluita. Lisäksi ne tarvitsevat entistä enemmän laaja-alaisia osaamis- ja tietointensiivisiä asiantuntijapalveluita, joiden on myös pystyttävä toimimaan eri kansallisuuksien ja kulttuurien välillä. Tämä edellyttää toimijoiltaan ja heidän välillään uutta sosiaalista

osaamista, uusia lähestymistapoja ja taitoja. (Salo-Lee 2005, 123-127; Toivonen 2004).

Samoin koulutuksen on pystyttävä vastaamaan kansainvälistymisen ja monikulttuurisuuden haasteeseen. Tarvitaan koulutusrakenteiden ja valmennusstrategioiden tarkastelua kulttuurisesta näkökulmasta, mutta myös muuntautumiskykyä käytännön tasolla. On sovellettava se tietämys, mikä on oppimisesta, siihen mitä tiedetään kulttuurisista eroavaisuuksista – ja yhtäläisyyksistä. On huomioitava kulttuuriset painotukset; oppimistyylien erilaisuus, roolit, erot suhtautumisessa ohjeisiin ja niiden antajaan, ryhmien jäsenten välinen vuorovaikutus jne. ja luotava niiden pohjalta uusia kombinaatioita. Koska opetussuunnitelmien on oltava suhteellisen yleisiä, edellyttää monikulttuurisuus opettajilta ja kouluttajilta lisääntyviä pedagogisia taitoja ja monipuolista koulutusta. Lisäksi tarvitaan kielitaitoa, korkeaa etiikkaa, suvaitsevaisuutta ja sopeutuvuutta. Eikä kyse ole pelkästään kulttuuristen eroavaisuuksien tai taustan tuntemisesta, vaan kulttuurisesta orientaatiosta, kyvystä ymmärtää emotionaalisia signaaleita ja seuraamuksia sekä reagoida niihin mahdollisimman sopivalla tavalla. Avainsana on monikulttuuriosaaminen i. kompetenssi. (Apfelthaler & Hansen & Ong & Tapachai 2006; Salo-Lee 2005).

Kulttuurikoodin käsitteestä puhuu mm. Rapaille (2006). Koodi on merkitys, jonka annamme asioille, esineille ja ilmiöille. Eri kulttuureissa merkitys on usein erilainen. Kulttuurikoodeja ja niiden tutkimista hyödynnetään liike-elämässä ja mainonnassa, esimerkiksi uuden tuotteen lanseeramisessa, mutta niiden liike ja vaikutus näkyy myös sosiaalisissa suhteissa. Muutosta ja uusien koodien juurtumista, kulttuurievoluutiota, tapahtuu sekä tietoisesti että tiedostamatta. Kulttuurikoodien ymmärtäminen on kuin uudet silmälasit, joiden avulla näkee paremmin (emt., s. 11). Tunteakseen toista kulttuuria, on ensin ymmärrettävä omaansa.

Maapalloistuminen ja informaatioteknologia paitsi edellyttää organisaatioilta, työyhteisöiltä ja yksittäisiltä työntekijöiltä uudistumiskykyä ja jatkuvaa muutosta.

Syntyy sekä tietoisia että tiedostamattomia innovaatioita. Innovatiivisuus ja organisaation oppiminen ovat sosiaalisia prosesseja jotka edellyttävät toimivaa vuorovaikutusta ja kykyä yhteistyöhön. Vaikka kansainvälisen yhteistyön, luovuuden ja innovaatioiden – erityisesti teknologisten - uskotaan olevan koko maailman talouskasvun ja hyvinvoinnin perusta, on syytä muistaa myös ihminen. Yhtäältä kohtuuttomien työaikojen, toisaalta pätkätöiden, perheen ja työn yhteensovittamisen ongelmien ja monien muiden yhteiskunnallisten kysymysten keskellä todellinen voimavara ja pääoma on kuitenkin 'korvien välissä'. Suurtenkin myllerysten ja kehitysnäkymien keskellä on lähdettävä tyvestä puuhun ja rakennettava perusta kuntoon ennen rakenteiden pystyttämistä.

LÄHTEET

- Apfelthaler, G. & Hansen, K. & Ong, S-H. & Tapachai, N. (edit.) 2006. Intercultural Communication Competencies in Higher Education and Management. Proceedings of the International Conference on Intercultural Communication Competencies, October 6-7, 2005, Singapore. Singapore: Marshall Cavendish Academic.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. 2002. Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. London: Sage.
- Binde, J. Towards Knowledge Society: UNESCO World Report. 2005. Paris:UNESCO. Verkkojulkaisu osoitteessa: http://publishing.unesco.org/details.aspx?Code_Livre=4400
Luettu 1.12.2006
- Digital Divide. Wikipedia. Verkkojulkaisu osoitteessa: http://en.wikipedia.org/wiki/Digital_divide
Luettu 28.11.2006.
- Global Trends 2015: A Dialogue About The Future With Non Government Experts. National Intelligence Council (NIC). 2000. Verkkojulkaisu osoitteessa: http://www.dni.gov/nic/NIC_globaltrend2015.html
Luettu 5.12.2006.
- Hersh, J. & Schmidt, J. D. 2000. Globalization and Social Change. London: Routledge.
- McAfee, A. 2006. Mastering the Three Worlds of Information Technology. Harvard Business Review November, 141-149.
- Perrons, D. 2005. Globalization and Social Change: People and Places in a Divided World. London: Routledge.
- Rapaille, C. 2006. The Culture Code. New York: Broadway Books.
- Salo-Lee, L. 2005. Kohden kulttuurienvälistä kompetenssia. Teoksessa T. Varis (toim.). Uusrenessanssijattelu, digitaalinen osaaminen ja

- monikulttuurisuuteen kasvaminen. Saarijärvi: Saarijärven Offset, 123-133.
- Somavia, J. 2006. Fair Globalization. Teoksessa P. Ruohotie & R. Maclean (edit.). 2006. Communication and Learning in the Multicultural World. Festschrift for Professor Tapio Varis. Saarijärvi: University of Tampere, 45-55.
- Toivonen, M. 2004. Expertise as business. Long-term development and future prospects of knowledge-intensive business services (KIBS).
Väitöskirja. Helsingin teknillinen yliopisto.
- Utsumi, T. 2006. Global e-learning for Global Peace with Global University System. Teoksessa P. Ruohotie & R. Maclean (edit.). 2006. Communication and Learning in the Multicultural World. Festschrift for Professor Tapio Varis. Saarijärvi: University of Tampere.
- Varis, T. & Utsumi, T. & Klemm, W. 2003. Global Peace Through The Global University System. University of Tampere.
- Varis, T. (toim.) 2005. Uusrenessanssijattelu, digitaalinen osaaminen ja monikulttuurisuuteen kasvaminen. Saarijärvi: Saarijärven Offset.